

Džiugi žinia: vėl pagerbsime mokslo premijomis užsienio lietuvius

Viso pasaulio lietuvių mokslininkai ir lietuvių bendruomenės skuba dalintis džiugia žinia: šį rudenį mokslo premijomis vėl bus apdovanoti labiausiai nusipelnę užsienio lietuvių mokslininkai. Po pertraukos šiemet atnaujinta prasminga ir svarbi mokslo pasauliui tradicija – iškilmingai pagerbti ne Lietuvoje gyvenančius ir dirbančius lietuvių mokslininkus.

Liepos viduryje švietimo, mokslo ir sporto ministras Algirdas Monkevičius pasirašė įsakymą dėl premijų skyrimo 2019 m. užsienio lietuvių mokslo premijos laureatams. Šiemet užsienio lietuviams skiriamomis penkiomis mokslo premijomis bus apdovanojami: lituanistas Giedrius Subačius ir medikas mokslininkas Rytis Prekeris iš JAV, Izraelyje dirbanti genetikė Lina Basel-Salmon, humanitarinių mokslų daktarė Dalia Staponkutė iš Kipro ir Vokietijoje gyvenanti lingvistė Sandra Petraškaitė-Pabst. Visi laureatai savo akademinį kelią pradėjo Lietuvoje.

Planuojama, kad iškilminga premijų įteikimo ceremonija įvyks Kaune, Vytauto Didžiojo universitete lapkričio 14–16 d. vyksiančio XVI Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo metu. Simpoziumą organizuoja Vytauto Didžiojo universitetas, Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija bei Lietuvių Fondas.

Apdovanojimų pradžia ir istorija

Pirmą kartą Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija mokslo premijas

mokslininkams lietuviams, gyvenantiems užsienyje ar turintiems lietuvių pilietybę, įteikė 2007 m.

Viena pagrindinių šių apdovanojimų organizatorė ŠMSM Studijų, mokslo ir technologijų departamento Mokslo skyriaus vyriausioji specialistė Aušra Gribauskienė pasakojo, kad premijos idėjos autorius – JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos vicepirmininkas dr. Stasys Bačkaitis, žymus ir aktyvus Pasaulio Lietuvių Bendruomenės mokslo ir kūrybos simpoziumų organizatorius. Daug metų šių simpoziumų metu išeivijos ir Lietuvoje gyvenantys mokslininkai susitikę dalindavosi savo pasiekimais, žiniomis. Jie matė, kad reikia labiau skatinti Lietuvos mokslo bendradarbiavimą su kitur gyvenančiais lietuviais, garsinti mūsų mokslininkų laimėjimus ir Lietuvos valstybę.

Pirminė užsienio lietuviams skirtos premijos idėja – skatinti išeivijos ir Lietuvos glaudesnius ryšius, saugant lietuvybę ir padedant vystytis mokslui. Ne paslaptis, kad atgavus Nepriklausomybę Lietuvos mokslas negaudavo tinkamo finansavimo, tad prie lietuviško mokslo tobulinimo ženkliai prisidėjo JAV bei kituose pasaulio kraštuose gyvenantys lietuviai. Buvo rengiamos tarptautinės stažuotės, konferencijos, į jas kviečiami gabūs mokslininkai, jauniesiems mokslininkams skiriamos stipendijos studijuoti užsienio universitetuose, dovanojama mokslinė įranga. Dr. S. Bačkaičio iniciatyva tapo prasmingu, visame pasaulyje dirbantiems mokslininkams lietuviams pagerbti ir paskatinti skirtu apdovanojimu – premijomis už mokslinius pasiekimus.

2013 m. rugsėjo 20 d. Švietimo ir mokslo ministerijoje įteiktos mokslo premijos užsienyje gyvenantiems lietuviams mokslininkams: biomedikui Feliksui Bukauskui ir fizikui Jonui Žmuidzinui iš JAV, Vokietijoje gyvenančiai kalbotyrininkei Jolantai Gelumbeckaitei ir technologijos mokslų daktarei Vidai Malienei, dirbančiai Jungtinėje Karalystėje. Renatos Česnavičienės nuotr.

Galimybę iškilmingai pagerbti ir paskatinti užsienyje dirbančius lietuvių mokslininkus, kurių darbai tuomet likdavo mažai pastebėti visuomenės, pasaulio lietuvių bendruomenės priėmė džiaugsmingai. Visuomenei ši iniciatyva pasirodė reikalinga, tad pirmąjį kartą buvo pasiūlyta 11 kandidatų trims premijoms gauti: iš JAV, Italijos, Prancūzijos lietuvių bendruomenių, taip pat savo kandidatūras siūlė patys fizinių, biotechnologijų, biomedicinos bei humanitarinių-socialinių sričių mokslininkai.

„Norėjome paskatinti lietuvius labiau telktis į bendruomenes, kad tai būtų stimulas, jas suaktyvintų, palaikytų. Tad prašėme. kad kandidatus rekomenduotų bendruomenės – tai padidina bendruomenių svarumą, skatina mokslo ir visuomenės stipresnį bendradarbiavimą“, – sako A. Gribauskienė.

2015 m. užsienio lietuviams skiriamas mokslo premijas gavo Vokietijoje gyvenantis istorikas Vincas Bartusevičius, psichologas Linas A. Bieliauskas iš JAV bei trys fizikai – Ispanijoje dirbantis Kęstutis Staliūnas, Darius Čeburnis iš Airijos ir JAV gyvenantis Remigijus Gaška.

Nuo pat pirmojo karto teikiamų kandidatų premijoms gauti mokslinę veiklą pagal atitinkamus kriterijus vertina ir premijas skiria mokslininkų ekspertų grupė. Pradžioje planuota skirti premijas pagal dvi mokslines sritis: humanitarinių-socialinių ir fizinių-biomedicinos-technologijos mokslų. Buvo teikiama ir trečioji užsienio lietuvių mokslo premija – už mokslo pasiekimų sklaidą. Tačiau, pasak A. Gribauskienės, vėliau buvo įvertintas faktas, kad dėl mokslininkų amžiaus skirtumų labai skiriasi jų mokslinės produkcijos bei publikacijų kiekis ir apimtys. Natūralu, kad vyresni mokslininkai turi daugiau mokslo darbų, todėl jaunesniems buvo apribotos galimybės gauti šią mokslo premiją. Tad po kelerių metų premijavimo tvarka buvo pakeista.

Šiuo metu vietoj trijų yra penkios užsienio lietuvių mokslo premijų kategorijos. Jose lygias galimybes tapti laimėtojais turi tiek jaunesni, tiek vyresni užsienio lietuvių kilmės ar Lietuvos pilietybę turintys mokslininkai. Tai:

- premija už pastarojo dešimtmečio pasiekimus mokslinių tyrimų ir

eksperimentinės plėtros veikloje humanitarinių ir socialinių mokslų srityse;
- premija už pastarojo dešimtmečio pasiekimus mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veikloje fizinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityse;
- premija už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir pasiekimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityse;
- premija už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir pasiekimus fizinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityse;
- premija už mokslo pasiekimų ir patirties sklaidą.

Pagal konkurso nuostatus, pretendentai gauti šias mokslo premijas turi turėti mokslinį laipsnį ir (ar) pedagoginį vardą, būti Lietuvos Respublikos piliečiais ilgiau nei trejus metus, nuolat gyventi užsienyje bei būti lietuvių kilmės. Vertinama pretendentų mokslinių pasiekimų sklaida, publikacijos ir turinys: dalyvavimas moksliniuose tyrimuose, programose, bendradarbiavimas su Lietuva, mokslinės publikacijos, žinių perdavimas ir pan.

Dešimtmečio lyderiai – JAV lietuviai

Ponia Aušra skaičiuoja, kad per mokslo premijų teikimo užsienio lietuviams dešimtmetį daugiausia paraiškų organizatoriai sulaukė iš JAV (daugiau nei 40 paraiškų per visą laikotarpį) ir Europos šalių (Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Austrijos, Šveicarijos, Portugalijos, Švedijos, Norvegijos ir kt.). Konkurso rengėjų skaičiavimu, daugiausia paraiškų sulaukiama iš fizinių ir biotechnologijos mokslų tyrėjų. Pavyzdžiui, 2009 m. iš 17 kandidatų užsienio lietuvių mokslo premijoms gauti net 10 paraiškų pateikė fizinių/biotechnologijos mokslų atstovai. Dar po metų, 2010 m., kai buvo teikiamos 4 premijos, iš 10 paraiškų, 6 buvo iš gyvybės mokslų ir inžinerijos srities. Tąkart apdovanojimus pelnė chemijos, informatikos, biologijos specialistai ir – viena humanitarė. Tačiau paskutiniaisiais metais humanitarinių-socialinių sričių mokslininkų paraiškų gaunama vis daugiau ir, pasak A. Gribauskienės, atsiranda pusiausvyra ne tik tarp mokslo sričių, bet ir tarp apdovanojamų vyrų ir moterų.

„Kiekvienais metais būna srautai iš skirtingų šalių, esame sulaukę paraiškos net iš Saudo Arabijos. Džiugu, kad konkurse dalyvauja ir lietuvių mokslininkai iš egzotinių kraštų: Brazilijos, Australijos, Venesuelos, Taivano. Deja, iš buvusių sovietinių valstybių, kuriose gyvena nemažai lietuvių, paraiškų užsienio lietuvių

mokslo premijoms gauti sulaukiame labai mažai. Pasigendame lietuvių mokslininkų iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos. Tik 2012–2013 m. turėjome po vieną kandidatę iš Rusijos lietuvių. 2014 m. į mokslo premijas pretendavo lietuvių mokslininkai iš Lenkijos ir Latvijos. Tąkart Katarzyna Korzeniewska-Wolek, Lenkijos Balstogės universiteto atstovė, pelnė laurus už istorinius tyrinėjimus, o Latvijoje ir Suomijoje dirbanti mokslininkė Laimutė Balode (Aneliauskaitė) tapo šios mokslo premijos laureate filologijos srityje. Galbūt ir patys lietuviai, dirbantys Lietuvoje, labiau siekia bendradarbiauti su Vakarais, o ne Rytais. Tačiau trūksta lietuvių, dirbančių Urale, Sibire – su jais bendradarbiauti taip pat svarbu vardan mokslo vystymosi“, – sako ŠMSM atstovė.

Statistika taip pat teigia, kad daugiausia mokslo premijų užsienio lietuviams laureatų dirba ir gyvena JAV. Greičiausiai dėl to, kad Amerikos lietuviai – nuo senų laikų aktyviausiai dalyvauja visose Lietuvos vardą garsinančiose iniciatyvose. Tačiau Europos šalių mokslininkai taip pat neatsilieka.

Mokslo premijos – sugrįžta

Gaila, kad ši graži ir be galo reikalinga, lietuviško mokslo pasiekimus garsinanti, populiarinanti lietuvių kilmės mokslininkus ir skatinanti dalintis mokslinėmis žiniomis pasauliniu lygiu iniciatyva porą metų buvo pristabdyta. 2017–2018 m. mokslo premijos lietuvių kilmės užsieniečiams nebuvo teikiamos… Pasak A. Gribauskienės, 2017 m. patobulinus premijų skyrimo tvarką, konkursas neįvyko dėl paprastos priežasties: dalyvauti konkurse pretendavo tik keturi asmenys. O premijų galima skirti penkias. Ankstesniais metais konkursui paprastai būdavo pateikiama 15–18 skirtingų sričių mokslininkų paraiškų, vidutiniškai tekdavo trys kandidatai vienam apdovanojimui.

„Tuomet nusprendėme, kad rengdami konkursą su tiek mažai dalyvių diskredituosime šį apdovanojimą. Vis dėlto, premija – tai finansai, nenorėjome dalyti pinigų be jokio konkurso. Būtent tuomet suabejojome šios mokslo premijos aktualumu šių dienų pasaulyje. Galbūt šiandien, kai šiuolaikinės technologijos padeda skleisti žinias ir dalintis moksline patirtimi be jokių apribojimų, mokslininkams šis apdovanojimas nebėra toks reikšmingas? Galbūt Lietuvos ir jos piliečių, gyvenančių užsienyje, mokslinių pasiekimų sklaida jau pakankamai gera? 2018 m. taip pat buvo mažai paraiškų, tad nutarėme premijomis pagerbti užsienio lietuvius mokslininkus kas porą metų“, – pasakoja premijų konkurso organizatorė.

Džiugu, kad šiemet mokslo premijų apdovanojimai užsienio lietuviams tikrai bus įteikti. Prie šiųmetinių paraiškų pridėjus 2017–2018 m. paraiškas, surinkta 10 užsienio šalyse dirbančių lietuvių pretendentų į mokslo premijas. Šį kartą gauta po lygiai paraiškų tiek iš fizinių, biomedicinos ir technologijų mokslų, tiek iš socialinių ir humanitarinių mokslų specialistų: po penkias. JAV lietuviai mokslininkai pateikė 4 paraiškas (po 2 kiekvienoje srityje: ląstelės vystymosi biologijos, chemijos, informacinės komunikacijos technologijų, lietuvių k. ir literatūros); Vokietijos lietuviai – 2 paraiškas skirtingose srityse (fizikos, puslaidininkių ir vokiečių kalbotyros); Airija – 1 paraišką atmosferos fizikos srityje; Graikija – 1 paraišką anglų literatūros srityje; Islandija – 1 paraišką verslo administravimo srityje; Izraelis – 1 paraišką pediatrija ir žmogaus genetikos srityje.

2019 m. mokslo premijų teikimas užsienio lietuviams už jų mokslo pasiekimus, A. Gribauskienės manymu, ir šiandien yra prasmingas įvertinimas ne ekonomine, o vertybine prasme: „Pirmiausia, tai paskata mokslininkui tęsti savo svarbius darbus, nes jis jaučia, kad yra vertinamas, kad Lietuvai jis yra svarbus. Moksliniai interesai ir bendradarbiavimas vienija ir jungia Lietuvos bei pasaulio lietuvius, skatina mokslo plėtrą, sinergijas. Šiuo metu užsienyje gyvenantys lietuviai tampa mūsų šalies ambasadoriais, veikia kaip tarpininkai, padedantys integruotis kitiems lietuviams į užsienio šalių mokslininkų bendruomenes. Mokslo premija nėra skiriama tik už tai, kad užsienyje gyvendamas tu pasiekei mokslo aukštumų ir garsinai savo užsienio instituciją. Apdovanojame už aukštus mokslo pasiekimus ir šių pasiekimų dalijimąsi su tėvynainiais.“

Tą patvirtina *Latvijos ir Helsinkio universitetų mokslininkė, kalbininkė prof. dr. Laimutė Balodė,* 2014 m. apdovanota *užsienio lietuvių mokslo* premija *už tarptautinio lygio mokslo pasiekimus ir bendradarbiavimą su Lietuva*. Mokslininkė, f*ilologijos mokslų daktarė* yra *viena geriausių baltų tikrinių vardų specialistų pasaulyje, nuolatos rūpinasi ir sėkmingai dirba siekdama Baltijos regiono akademinių ir etninių bendruomenių suartėjimo.*

„Vargu ar atsirastų bent vienas laureatas,kuris nesidžiaugtų tokiu apdovanojimu. Iš savo ilgametės patirties, padėjusi ranką ant širdies, galiu pasakyti – užsienyje dirbantiems lietuviams ypač svarbu tai, jog Tėvynė jų neužmiršta, pastebi ir įvertiną jų veiklą. Mes juk visi gyvenime norime būti reikalingi. Kad ir kur bebūtume, esame lietuviai, svetimoje šalyje – tik svetimtaučiai, darbo jėga, o savi ir reikalingi būsime tik Lietuvoje. Tačiau darbuotis Lietuvos naudai mes

puikiai galime ir už Lietuvos ribų“, – kalbėjo prof. L. Balodė.

Lietuviškas mokslo pasaulis nekantriai laukia 2019 m. premijų laureatų apdovanojimo. Lieka tikėti, kad ši svarbi ir reikalinga tradicija – mokslo premijos užsienio lietuviams – bus išsaugota ir tęsis dar daug dešimtmečių.

Straipsnį rengė:
Rūta Stalionytė, žurnalistė
Prof. Daumantas Matulis, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovas premijų vertinimo komisijoje

LR švietimo, mokslo ir sporto ministerijos arch. nuotraukos

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.